

**МОЛОДЬ У ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЯХ ЯК НОСІЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
(1900 - 1905 РР.)**

Сучасне суспільство можна визначити як перехідне, саме тому йому притаманні альтернативні шляхи подальшого розвитку. Особливу роль в соціальній динаміці перехідного суспільства грає молодь - специфічна вікова група, яка не існує поза тими чи іншими соціальними групами, бо є часткою різних верств, класів, націй, засобом їх гатворення. Молодь - поняття не тільки й не стільки вікове, скільки соціальне та історичне.

Перспектива України залежатиме від того, чи буде здатне суспільство змінити своє ставлення до молодого покоління і відкрити молодь як виключно важливий фактор змін, як носія нових ідей, як суб'єкт історії.

Здійснення молодіжної політики незалежної України вимагає вивчення не тільки сучасних проблем молоді, але і її місця та ролі в складних і неоднозначних процесах національного відродження.

І питання історії українських політичних партій на початку ХХ ст. стало предметом значення багатьох науковців. Цій проблемі присвячені дослідження О.Голобуцького і С.Кулика¹, І.Калмакана і О.Бриндака², Р.Ветрова і С.Донченка³, А.Павка⁴, Є.Романенка⁵ та інших. Окремі аспекти діяльності національних партій або певні їх різновиди розглядаються в роботах В.Головченка⁶, О.Висоцького⁷ та інших.

Роль студентства або учнівської молоді у загальному національно-визвольному русі зазначали Н.Левицька⁸, В.Головенько⁹, О.Бабіна¹⁰, О.Берендєєв" та інші.

Але попри розмаїття існуючої наукової літератури історія молодіжного руху втрачається недостатньо дослідженою, тому метою даної статті є визначення ролі молоді в українському партійному будівництві на початку ХХ ст.

Кризова соціально-політична ситуація в російській імперії, яка дала про себе знати в терше десятиріччя ХХ ст., показала, що тодішнє суспільство потребувало радикальних змін. На такому ґрунті починає розгортатися опозиційний і революційний рух. В Україні, де сучасно характеризувалося невіршеністю соціального і національного питань. Розвивався і національно-визвольний рух, посилювалася його політизація.

Зауважимо, що Східна Галичина в національному питанні була більш радикальною, на її території вже у 90-х рр. XIX ст. діяли Українська (Русько-Українська) радикальна партія, Національно-демократична партія, Українська соціал-демократична партія. У Російській Україні кінця XIX ст. національний рух обмежувався аполітичним культурництвом та етнографізмом, партії існували тільки у вигляді клубів і товариств. Вирішальне значення у затриманні процесу утворення й розвитку партій відіграло зіставлення російського капіталізму від західноєвропейського рівня та монархічно-імператорський лад в країні.

Основними верствами, що можуть нести національну ідею, є буржуазія та землевласники, як найбільш матеріально зацікавлені у звільненні від імперського ярма, середні верстви - селянство, яке зберегло національну культурну самобутність, мову, традиції. Але ключову роль у формуванні й розвитку політичних ідей на Україні, як і в інших сучасних східноєвропейських націях, відіграла інтелігенція - особлива соціальна верства, існування якої не збігається з межами економічних класів¹².

Інтелігенція домінувала між активістами українського національного руху до першої світової війни. Багато значило й те, що джерелом української інтелігенції було село¹³, -а початку ХХ ст. вага інтелігентів селянського походження зростає, що свідчило про поступову демократизацію цієї верстви. Передусім, це були студенти, учні середніх шкіл та викладачі¹⁴. Таким чином, соціально-економічний фактор виступає основним в процесі змін місця молоді в суспільному житті.

Молодь була основою тих громадських об'єднань, які закладали, розвивали культурницький, а потім політичний етап національного громадського розвитку. Перед нею, як і перед всім українським революційним рухом, стояло складне завдання - поєднати в своїй політичній доктрині соціальний та національний аспекти. Але оскільки перші українські партії були загальнодемократичними і мали на меті знищення будь-якого гніту українців як національного, так і соціального, національні вимоги почали поступово відсуватися на другий план. В межах українства найповніше висловила себе ідея українського соціалізму¹⁵.

І.Лисяк-Рудницький з цього приводу зазначав: "від часів Шевченка та Кирило-Мефодіївців соціальний елемент відігравав велетенську роль в ідеології українського руху, що в ній протест проти соціальної кривди звучав щонайменше з рівною силою, як і проти національного поневолення. В добу модернізму ця стара соціальна тенденція набирала виразно соціалістичного обличчя. Молодше покоління української інтелігенції стало майже поголовно соціалістичним"¹⁶.

Однією із найзначніших груп української молоді як за чисельністю, так і за своєю роллю є студентство, яке ближче всього стоїть до інтелігенції, є її резервом.

Внаслідок радикалізації національного студентського руху у 1900 р. постала РУП - перша українська політична партія Наддніпрянщини того часу. О. Гермайзе писав: "Молодь, що заснувала РУП, була революційна і максималістична. Основна мета молоді в РУП - революція. До неї увійшли елементи марксівські, соціалістично-народницькі і напіонап-революційні... Це було об'єднання всіх молодих українських революційних сил для того, щоб у процесі самої роботи провести диференціацію"¹⁷.

РУП об'єднала усіх, хто був незадоволений відсутністю партійних форм політичної боротьби. Утворилась організація, яка була більш схожою на політичний рух, ніж на партію, бо уособила в собі декілька різноманітних, навіть взаємовиключних течій: драгоманівсько-федералістську, соціал-демократичну з ухилом до бернштейніанства, неонародницьку і самостійницьку націонал-демократичну. В РУП в основному увійшли студенти харківського та київського університетів, семінаристи, народні вчителі, службовці державних і земських установ.

Партія складалася з 6 "Вільних Громад Р.У.П.": Київської, Харківської, Чернігівської, Полтавської, Лубенської (так звана громада "На Полтавщині") і Чорноморської, координованих Центральним Комітетом партії¹⁸. У Львові й Чернівцях 1902-1904 рр. перебували Закордонні Комітети РУП. Для реалізації видавничої програми, що становила обов'язкову складову діяльності партії, випускалися два нелегальні періодичні видання - "Гасло" та "Селянин", численні брошури, відозви та прокламації, які таємно завозились до Східної України, щоб політизувати селянство¹⁹. Ще не маючи ні статуту, ні програми, РУП зосередила увагу в своїй практичній діяльності на сільському населенні, в якому вбачала основу української нації.

"Самостійну Україну" М.Міхновського навряд чи можна назвати систематичним та послідовним викладом першочергових і перспективних завдань визвольної організації. Вихід коштом РУП у Львові цієї брошури і "Відкритого листа до російського міністра Сіпягіна", теж за авторством М.Міхновського, засвідчив існування всередині партії самостійницької течії (хоч автор обох брошур і не був членом РУП), а друк подальших брошур - "Дядько Дмитро" і "Чи є тепер панщина" (перероблені книжки Р.Р.С. - "Ojciec Szymon" та "Czy pieta teraz panszczyzny" - показав наявність впливового соціал-демократичного напрямку в РУП²⁰.

Головними формами активності організації були пропаганда та агітація. Перші результати агітаційно-пропагандистської роботи в народних масах у 1901-1902 рр. вилилися в полтавсько-харківське селянське повстання навесні 1902 р. В ході селянських виступів 1902 р. на Полтавщині та Харківщині піднялися на боротьбу понад 150 тисяч осіб¹.

РУП невпинно еволюціонувала в соціал-демократичному напрямку. В січні 1903 р. редакція "Гасла" офіційно заявила про відхід від "Самостійної України". У тому ж році

Київська громада РУП розробила нарис майбутньої програми, використавши головні ідеї програми Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН)²².

Поширення впливу РУП на українську студентську молодь і селянство. Її айдмежування від ліберальної та націонал-демократичної течій в українському русі прискорило оформлення Української Народної і Української Демократичної партій.

Поява восени 1902 р. у Харкові Української народної партії (УНГТ), - згадує Євген Чикаленко, - генетично не була пов'язана з ідейними суперечками у місцевій Вільній Гомаді РУП з приводу пріоритетності національних чи соціальних аспектів визвольної боротьби. УНП виникла на власній теоретичній і організаційній основі²¹. Незважаючи на те, що вона практично єдина стояла на націоналістичних засадах, їй не вдалося перетворитися на політичну партію в класичному розумінні цього слова. Її ідеї не були сприйняті українством й до 1906 р. УНП майже розчинилася серед інших українських партій.

У жовтні 1904 р. на з'їзді Всеукраїнської безпартійної загальної організації (ВБЗО) було проголошено заснування Української Демократичної Партії, що мала стати загальнонаціональним об'єднанням без класових відмінностей²⁴. За політичним напрямком УДП була близькою до створеного ліберальною російською інтелігенцією в тому ж році "Союзу визволення" (прообразу кадетської партії). Тому в своїй практичній діяльності партія не йшла далі прохань царського уряду здійснити незначні реформи й забезпечити українцям рівні з росіянами права.

Протягом 1903-1904 рр. РУП відмовилася від пропаганди терору, надаючи перевагу зільськогосподарським страйкам і акціям громадського бойкоту⁰

З початку 1904 р. РУП під керівництвом М. Порша перемістила центр своєї партійної активності в міське середовище, зіткнувшись одразу з проблемою поширеної гусифікованості фабрично-заводського пролетаріату. Це призвело до виходу з РУП в квітні - травні 1905 р. частини членів під керівництвом М. Меленевського, які вважали неприпустимим використання в агітаційно-пропагандистській діяльності виключно української мови і вважали вже неактуальним національний характер партійної організації, своєю метою ця група бачила допомогу в об'єднанні свідомого пролетаріату всієї Росії, аби не допустити виходу українського пролетаріату на бік буржуазно-радикальної "самостійної України"²⁶. Вона вийшла під назвою "українська соціал-демократична спілка" і приєдналася до ієншовицького крила РСДРП в якості крайової організації.

На початку 1905 р. начерк програми РУГТ був прийнятий як проект партійної програми, а в грудні того ж року його як офіційну програму партії затвердив II з'їзд Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Саме під такою назвою консолідувалася решта рупівської партії²¹.

У середовищі УДП сформувалася радикальна група, котра в березні 1905 р. зоормилася в Українську Радикальну Партію. У виданнях для українського селянства ця група так пояснювала свої цілі: "Радикальна партія - це така партія, що виступає востро згюти всякої кривди і хоче ... переробити увесь лад на добро робочим людям. Українською зоною зоветься через те, що зібралася на нашій землі Україні з людей українського народу"²⁷, -д відміну від УДП, радикали визнавали соціалізм в якості кінцевої мети своєї діяльності, а у зйпадку, коли б автономія не забезпечила сприятливих умов для політичного, економічного і г-льтурного розвитку української нації, УРП припускала можливість висування гасла "Самостійної України".

Участь у виборчій кампанії до I Державної Думи прискорила процес об'єднання УДП та УРП: в кінці 1905 р. відбувся з'їзд, на якому було засновано Українську Радикально-Цімократичну Партію. Програма УРДП ґрунтувалася на принципах парламентаризму, зередбачала примусовий викуп державою приватновласницьких земель і промислових підприємств, які з часом підлягали націоналізації. У національному питанні УРДП виступала за федералізацію Росії й скликання Української Народної Ради з правом вироблення крайової інституції, яку не міг скасувати загальнодержавний парламент²⁹.

На початку ХХ ст. загострення політичного становища та зростання революційного руху вплинули і на настрої учнівської молоді середніх навчальних закладів. Вихованці старших класів гімназій, семінарій, реальних училищ, технічних шкіл відвідували робітничі і студентські зібрання та мітинги, читали революційну літературу, організовували нелегальні гуртки. У Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Полтаві, Чернігові, Житомирі, Лубнах, Херсоні, Умані та інших містах України виникли підпільні учнівські організації, що діяли під впливом, а часто й під керівництвом соціал-демократів³⁰. У проміжку часу між 1900 та 1903 рр. гуртки учнівської молоді соціал-демократичного напрямку в цілому по Росії об'єднували близько 500 чоловік³¹. Політичні партії, визнаючи за шкільним рухом реальну силу, намагалися залучити учнівську молодь до своєї діяльності. Такі гуртки мали велике значення для партій як підсобна сила, що поширювала прокламації та виконувала ряд інших завдань по обслуговуванню партії.

В 1903 р. в одеській в'язниці з 105 арештантів, 30 чоловік були молодшими за 20 років. Насамперед це була інтелігентсько-учнівська молодь соціалістичної орієнтації. А вже] робітничий рух до 1905 р. тільки починав оформлюватися³².

Отже, учнівський рух, залишаючись за своєю суттю академічним (політична! активність не виступала на перший план), все ж таки виявився достатньо впливовою силою громадського життя.

Таким чином, початок ХХ ст. - період активізації українського молодіжного руху на Наддніпрянщині. З 1899 по 1905 рр. серед студентів і молоді виникло більше 100 спілок, гуртків, комітетів. Внаслідок поглиблення розколу між українською інтелігенцією старшого] та молодшого покоління набирає сили тенденція до організаційного згуртування та політичного самовизначення молоді, формуються політичні партії

"Молодим українцям" і їх політичним партіям за короткий термін вдалося змінити! характер і сутність українського національного руху. Тепер для нього невід'ємними стали такі програмні вимоги як національно-територіальна автономія, повалення царату, здійснення радикальних соціально-економічних реформ. Найрадикальніші з них висунули гасло державної незалежності України. Українські ліберали та консерватори не змогли організаційно згуртувати свої сили на національному ґрунті і тому, як правило, орієнтувалися на загальноросійські політичні партії консервативного та ліберального напрямів. Характерною рисою цього періоду була абсолютна перевага в українському русі лівих національно-соціалістичних сил. Українське національне відродження увійшло 5 політичну фазу свого розвитку.

Нелегальність партійного життя до 1905 р., постійні переслідування, відсутність партійного досвіду, політична неграмотність, періодичні внутрішні конфлікти, певні ізольованість від тих суспільних верств, на які вони розраховували спертися, спричинили слабкість українського політичного руху. Організаційне оформлення, із прийняття* програмних документів, більшість партій зазершила напередодні або в ході революції 1905-1907 рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ - початку ХХ ст. - К 1996;
2. Калмакан І., Бриндак О. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ ст. Одеса, 1997;
3. Ветров Р., Донченко С. Політичні партії України в І чверті ХХ ст. (1900-1925). Дніпропетровськ-Дніпродзержинськ, 2001;
4. Павко А. Політичні партії та організації в Україні наприкінці ХІ - на початку ХХ ст.; Методологія, історіографія, проблеми, перспективні напрями наукових досліджень. - К 2001;
5. Романенко Є. Українські політичні партії в Російській імперії // Нова політика. - 2001. - №3;
6. Головченко В. Від "Самостійної України" до Союзу визволення України. Нариси з історії української соці демократії початку ХХ ст. - Харків, 1996;
7. Висоцький О. Виникнення та ідейно-ціннісні засади діяльно українських соціал-демократів та есерів // Визвольний шлях. - 2000. - №7;
8. Левицька Н. Студентство національно-визвольному русі України наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. - К., 1998;
9. Головенько Український молодіжний рух у ХХ сті: (Історико-політологічний аналіз основних періодів). - К., 1997;
10. І Бабіна О. Молодіжний рух за поліпшення гімназичної освіти (кінець ХІХ - початок ХХ ст.) // Рідна школа. 1998. - №7/8;
11. Берендеев О. Студентський рух у Києві: 1895-1908 рр. // Історія в школі. - 1998. - №3; І

~;сьяк-Рудницький Г. Напрями української політичної думки // Історичні есе в 2 т. - К., 1994. - Т.2. - С.67; 13. ~нна Ю. Призначення України. - Львів, 1992. - С.197; 14. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та "пичині: спроба порівняння // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Випуск 1. - К., 1992. - С.112-113; 15. Липа Ю. Вказана праця. - С.212; 16. Лисяк-Рудницький І. Інтелектуальні початки -ової України // Історичні есе в 2 т. - К., 1994. - Т.1. - С.188; 17. Гермайзе О. Нариси з історії революційного гуху на Україні. - К., 1926. - Т.1. - Революційна Українська Партія. - С.58; 18. Гасло. - 1903. - 4.1. - С.2; 19. ^нтральний державний історичний архів України в м. Львові (далі - ЦДІА України, м. Львів). - Ф.309. - Оп.2. - Спр.161. - Арк.1-5; 20. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів (1891-1906). Українська студентська громада в Харкові. РУП. - Торонто, 1972. - С.76; 21. Дучинський А. Революційна українська партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1901-1905 років // За сто літ. Матеріали з громадського і літературного життя України ХІХ - початку ХХ ст.-Х., 1928. - Кн.2. - С.292-293; 22. Гасло, - 1903. - 4.4. - С.37; 23. Чикаленко Є. Спогади ^861-1907). - Нью-Йорк, 1955. - С.215; 24. Там само. -С.189; 25. Будзиновський В. Страйк і бойкот (Видання Р.У.П., ч.5) - Чернівці, 1903. - С5-23; 26. ЦДІА України, м. Львів. - Ф.309. - Оп.1. - Спр.2479. - Арк.87-88; 27. центральний державний історичний архів України з м. Києві (далі - ЦДІАК України). - Ф.275. - Оп.1. - С"р.678. - Арк.46-48; 28. Яворенко Л. Чому у нас досі нема доброго ладу? (Видання УРП) - Львів, 1905. - С.70; 29. ЦДІА України, м. Львів. - Ф.309. - Оп.1. - Спр.2478. - Арк.301-303; 30. ЦДІАК України. - Ф.1335. - Оп.1. - Спр.1259. - Арк. 15-16; 31. ЦДІА України, м. Львів. - Ф.309. - Оп. 1. - Спр.2477. - Арк.109; 32. Державний архів Одеської області. - Ф.42. - Оп.1. - Спр. 16392. - Арк.46-47.

О.З.Медалиєва

НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА З НАУКОВИМ ТОВАРИСТВОМ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА (КІНЕЦЬ ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У другій половині ХІХ ст. українська інтелігенція виконала величезну роботу для бгрунтування самобутності українського народу, його державотворчих прагнень і івоєрідності культури. Цензурний тиск самодержавства примушував її передавати свої гумки російською мовою, недовисловлювати їх до кінця, заважав зробити належні висновки : досліджень. Щоб уникнути цих перешкод, провідні кола українського громадянства вирішили організувати наукові осередки за кордоном, зокрема в Галичині, де, за словами С. Петлюри, „створилося більш-менш національне ядро, яке розгорнуло широку діяльність, спрямовану на піднесення культурного розвитку українського населення краю"¹.

Розмежовані кордонами різних держав українські землі завади відчували історичну Z культурно-духовну спорідненість між собою. „Культурна і наукова співпраця - легальна і нелегальна - між Галичиною і Наддніпрянщиною набирала чим раз конкретніших форм, насамперед, завдяки тим одчайдушним діячам культури, які, ризикуючи багато чим, ішли на контакти один з одним встановити між собою творчі взаємини, налагоджували обмін ідеями, періодичними виданнями, лупали скалу відчуження. ... Галичина стала тим краєм, куди все частіше звертали свої погляди визначні українські вчені, прагнучи розгорнути тут свою діяльність, використовуючи для цього і ті демократичні конституційні умови, що тут існували, і спираючись на галицькі періодичні видання, наукові та громадсько-культурні інституції"-.

Харківське історико-філологічне товариство (1877-1919 рр., далі - ХІФТ) підтримувало зв'язки з науковими організаціями, які функціонували як в межах Російської мперії, так і за її кордоном. Серед останніх єдиною україномовною установою було Наукове товариство ім. Т. Шевченка (далі - НТШ) у Львові. Реформоване на початку 90-х років ХІХ ст., воно, на думку українського дослідника М. Гончарука, „стало фактично першою українською академією науте, яка дала могутній поштовх до розвитку української науки (і не тільки суспільного профілю), формуванню української інтелігенції й наукової еліти"³.

Тема наукового співробітництва ХІФТ з НТШ була частково порушена у працях харківських дослідників В. Фрадкіна „Фольклорно-этнографическая деятельность Харьковского историко-филологического общества. 1877-1919 гг."(Автореф. дис. канд. :стор. наук.- Л., 1973), „Харьковское историко-филологическое общество (1877-1919 гг.)" История и историки.- М., 1982) та В.Назаренка „Харьковское историко-филологическое